KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Valéria Betáková, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, Ján Matejčík, Ivan Masár, Ján Oravec, Konštantín Palkovič, Jozef Ružička, Ján Sabol, Elena Smiešková, Milan Urbančok

Toto číslo zredigoval Ján Horecký

REDAKCIA

Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA, ROČNÍK 5 — 1971 — ČÍSLO 2

OBSAH

J. Ružička, Martin Hattala — veľký syn Oravy 33

Hlasy o slove

Theo H. Florin 35

* * *

Čítame Slovník slovenského jazyka 36
Š. Ondruš, O pôvode smädu 39
V. Uhlár, Papiernický, celulózový, celulózovo-papiernický 42
Š. Michalus, O jazykovej stránke Roháča 45
I. Kabina, O písaní niektorých názvov 48
I. Stehlíková, Ustaľovanie terminológie počítača a spracovania dát 50

Rozličnosti

Kvantum a kvant. J. Horecký 53
Dochutiť, ochutiť, prichutiť. E. Smiešková 53
Opakovanie uvedeného slova. R. Šiška 54
Ukrajinský jazyk, ukrajinská reč — ukrajinčina. J. Jacko 55

Správy a posudky

Užitočná konferencia. I. Masár 56
Slovenčina moja. M. Pisárčiková 58

Spytovali ste sa

Záves, náves, príves. J. Horecký 60
Oduhličovacie zariadenie. I. Masár 60

KULTÚRA SLOVA

ROČNÍK 5 — 1971 — ČÍSLO 2

*Martin Hattala — veľký syn Oravy**

JOZEF RUŽIČKA

Vážení prítomní, milí hostitelia a ctení hostia!

1. Prihováram sa k vám ako jazykovedec — čiže ako pracovník v tom odbore, v ktorom tak úspešne pracoval aj váš slávny rodák Martin Hattala.

Martin Hattala sa narodil tu v Trstenej dňa 4. novembra 1821. Po štúdiách katolíckej teológie a slovanskej filológie zúčastnil sa významnou mierou na utváraní dnešnej spisovnej slovenčiny, a to najmä napísaním *Krátkej mluvnice slovenskej,* vydanej v roku 1852.

O dva roky na to stal sa profesorom slavistiky na pražskej univerzite, kde počas svojho vyše 35-ročného účinkovania prispieval do rozvoja československej vedy a kultúry výskumnou prácou i pedagogickou činnosťou. Zanechal nám pozoruhodné vedecké dielo a vychoval mnohých dobrých slavistov.

Martin Hattala umrel v Prahe dňa 11. decembra 1903. Je pochovaný na Olšianskom cintoríne.

2. Meno Martina Hattalu ostane navždy späté s osudmi spisovnej slovenčiny.

Po prvej, Bernolákovej kodifikáciii spisovnej slovenčiny koncom osemnásteho storočia nastal radostný kultúrny rozkvet najmä v katolíckej časti konfesionálne hlboko rozčesnutého slovenského národa.

---

*) Prednesené v Trstenej pri odhaľovaní pamätnej tabule Martinovi Hattalovi na jeho rodnom dome pred otvorením vedeckej konferencie (správa o konferencii je v tomto čísle na str. 56-58, M. Hattalovi je venovaná aj rubrika Hlasy o slove).

Po druhej, Štúrovej kodifikácii spisovnej slovenčiny v štyridsiatych rokoch deväťnásteho storočia rozvil sa nový, plnší život na Slovensku najmä zásluhou evanjelikov. No zjednotiť celý národ sa ani im — štúrovcom — nepodarilo.

Až tretia, Hattalova kodifikácia spisovnej slovenčiny v päťdesiatych rokoch minulého storočia stala sa symbolom zjednotenia celého národa, a to nielen vo veciach spisovnej reči, ale aj vo veciach kultúrnej politiky.

Preto má Martin Hattala trvalé miesto v dejinách našej vedy a kultúry, ba aj v politických dejinách slovenského národa.

3. Vidíte teda, akých mala malá Orava veľkých synov, akých význačných vedcov odchovala! Ich práca patrí celému národu: stala sa pilierom mohutnej stavby našej kultúry. Preto sú títo synovia kedysi takej boľavej Oravy takí blízki a takí vzácni nám všetkým aj dnes.

Aj dnes sa k nim hlásime a radi vzdávame poctu ich nehynúcemu dielu. A vraciame sa k nim dnes aj na to, aby sme si z domácej tradície mohli načerpať nové sily do ďalšej prepotrebnej práce „na národa roli dedičnej".

Anton Bernolák i Martin Hattala majú teda pre nás taký veľký význam ako Pavol Országh-Hviezdoslav a Martin Kukučín: treba si len uvedomiť, že tieto veľké vzory nás aj zaväzujú.

4. Naša socialistická spoločnosť stavia pamätníky buditeľom slovenského národa a tvorcom jeho kultúry. Uvedomuje si, že aj naša prítomnosť je súčasťou i výsledkom dejinného vývinu. A dnes staviame pamätníky aj svojim vedcom ako spolutvorcom nášho poznania.

Socialistická vlasť vrýva do kovu a kameňa slová úcty a vďaky, aby sa na veky zapamätali mená slávnych mužov a aby sa na veky pripomínala ich práca. Aj táto skromná pamätná tabuľa na rodnom dome Martina Hattalu je toho výrečným svedectvom.

Aj táto Hattalova pamätná tabuľa je symbolom užitočného stretnutia uvedomelého socialistického národa so svojimi dejinami: keby len bolo takýchto stretnutí čo najviac!

5. Bol by som rád, keby všetci Trstenčenia s láskou opatrovali toto vzácne miesto.

A bol by som ešte radšej, keby si trstenská mládež odnášala z tohto miesta vždy toľko chuti do statočnej roboty, žeby si vás, mladí priatelia — pre dielo vašich rúk a vášho umu — v dobrom mohli spomínať aj budúce pokolenia.

No jednako by som bol najradšej, keby sme si z našej minulosti vedeli vyťažiť všetky myšlienky, ktoré sa dajú použiť pri rozvážnom budovaní našej drahej socialistickej vlasti.

HLASY O SLOVE

— — — — tá naša Orava:
to bohatá i slávna, šťastná zem:
jej Slanica — toť, druhý Betlehem!

Bo tam zvrel prameň slovenského slova,
prúd bystrý, čistý — medu samoteč —
a hate, čo ich vek navrstvil znova,
v riečišti preťal strieborný jak meč;
i ako kedys' dcéra Jairova,
precitla z mŕtvych, vzhliadla naša reč,
svit pozdravila v hrobe odomknutom:
pod čarodejným Bernoláka prútom!

Tak spieval poet o prvom kodifikátorovi slovenského jazyka Antonovi Bernolákovi. Patrí sa citovať tento prológ aj pri spomienke na Martina Hattalu, nového kodifikátora jazyka slovenského. Obidvaja sú synovia oravských materí. Obidvaja stáli pri kolíske rodného jazyka za veľmi nepriaznivých časov pre slovenský národ. Bernolák bol zo Slanice, Hattala z Trstenej. Oravci húževnatí a usilovní, ktorých horúca láska viedla k vytúženému cieľu: „zachovať reč roditeľky — matky".

Martin Hattala mladosť prežil v hmlách rodného kraja. Na životnej postati z jednej hmly prechádzal do druhej. Slovenský národovec a učenec nemal veru na ružiach ustlané. Oravec je človek tvrdý a zanovitý. Tak ľahko sa nepoddá. Na brdárkach pripravoval sa na vedeckú dráhu. Do hmly národného života slovenského zasvietil svetlom, ktoré ju rozptýlilo. To svetlo stalo sa spojivom rozdvojeného národa. Slovenčina „reformou Martina Hattalu z roku 1852 Krátkou mluvnicou slovenskou získala pevnú pôdu" (Čepan). Martin Hattala tým vyvrátil tvrdenie, že by slovenčina nebola samostatným jazykom.

Syn oravskej matere, narodený v meste, v ktorom pôsobil neohrozený duch Antona Bernoláka, Hugolína Gavloviča, Juraja Bresťanského a iných národu oddaných synov, nemohol ísť inou cestou, ako šli jeho veľkí predchodcovia. Už z domova objímal hmlou zahalenú rodnú zem a zostal jej verný.

Martin Hattala stojí aj v tomto čase a v tomto pokolení mocný, s prvoradým významom pre Slovákov a Čechov. Ako profesor Karlovej univerzity napísal knihu Srovnávací mluvnice jazyka českého a slovenského a najmä závažné dielo Brus jazyka českého. Týmito prácami pomáha ustaľovať duchovnú harmóniu Slovákov medzi sebou na jednej strane, Slovákov a Čechov na strane druhej.

Oravskí študenti študujúci na Karlovej univerzite, Nádaši-Jégé, Martin Bencúr-Kukučín, Albert Škarvan, Ján Smetanay-Kalina, Štefan Furdek, Ferko Skyčák, pocítili jeho prítomnosť v Prahe. Dodával im silu do mysle i do vôle. Hattalovou zásluhou sa nietila a upevňovala československá vzájomnosť, o ktorej Hviezdoslav tak túžobne spieval:

Hej, láska nech nás zlúči, láska, láska,
je ona najpevnejším ohnivom...

Sto rokov je od založenia trstenského gymnázia, v ktorom Martin Hattala študoval, a 120 rokov od vydania jeho diela Gramatica linguae slovenicae (1850). Trstenčania si vedia v príhodný čas uctiť pamiatku vedca. Dobre vedia, že meno Martina Hattalu je i pre dnešné pokolenie v Československu životnou miazgou.

THEO H. FLORIN

Čítame Slovník slovenského jazyka

Pripomienky k jednotlivým heslám v SSJ, ktoré uverejňujeme na pokračovanie, sú výsledkom kolektívnej spolupráce týchto pracovníkov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra: J. Doruľu, L. Dvonča, F. Kočiša, Š. Michalusa, J. Oravca, V. Slivkovej, E. Smieškovej, M. Šalingovej a M. Urbančoka.[1]

chlopota — SSJ uvádza ako nárečové slovo s významom „ťažká práca, námaha; starosť, lopota". Od toho istého základu utvorené sloveso *chlopotiť sa* však SSJ už neuvádza ako nárečové, ale hodnotí ho ako spisovné expresívne slovo. Myslíme, že slová *chlopota* a *chlopotiť sa* treba hodnotiť rovnako. To, že všetky doklady na ne máme od toho istého autora (päť dokladov od Vajanského), by ukazovalo na istú územnú obmedzenosť. Ale so zreteľom na to, že ide o expresívne slová, by sme napriek tomu pokladali za primeranejšie hodnotiť ich ako spisovné.

chloptanina — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové pejoratívne slovo s významom „zlé, nechutné jedlo". Máme iba jeden doklad od Timravy. Sloveso *chloptať* sme na príslušnom mieste (v hesle *chľaptať, chloptať)* v pomere k bežnému *chleptať* hodnotili ako zriedkavé, ale spisovné. A pretože slovo *chloptanina* je ústrojne utvorené od toho istého zákla-

[1] Podrobnejšie pozri v 1. a 2. čísle prvého ročníka (1967) nášho časopisu.

du — a okrem toho je silne expresívne —, hodnotili by sme ho ako spisovné so zriedkavým výskytom.

Poznámka. Namiesto výkladu citovaného zo SSJ by bolo vhodnejšie uviesť iba bežné synonymum *žbrnda*. Výklad v SSJ je príliš široký, a preto nie je dosť presný.

chlpaťučký — SSJ — pravdepodobne omylom — uvádza ako heslové slovo túto chybnú podobu s *-ť-*. Usudzujeme, že ide o chybu, lebo obidva doklady, ktoré máme v našom materiáli, sú s náležitým *-t-*: *chlpatučký*.[2]

chlpatý — SSJ po značke pre frazeológiu uvádza frázu *lezie to z neho ako z chlpatej deky* a hodnotí ju ako hovorovú. Podľa nášho zistenia ide o celkom čerstvé prevzatie z češtiny. V kartotéke pre SSJ v čase koncipovania prvého dielu nebolo na túto frázu dokladu. Teraz je tam jediný doklad z r. 1967, ktorý v zaradení do celkového kontextu patrí najskôr do oblasti slangu — preklad knihy *Kentaur* od J. Updika (opisuje sa študentské prostredie). Uvedenú frázu nezaznačuje ani jeden zo starších slovníkov — prvý raz ju zaznačil SSJ.[3] Myslíme, že o jej spisovnosti treba pochybovať. Bežný slovenský ekvivalent frázy *lezie to z neho ako z chlpatej deky* je *treba to z neho kliešťami ťahať*.

chlpiť sa — SSJ druhý význam „vadiť sa, hádať sa" uvádza ako nespisovný, nárečový. Ide o expresívny význam, ktorý je primerané hodnotiť ako spisovný. Rovnako by sme hodnotili aj sloveso *chlpčiť sa*. SSJ aj to uvádza ako nárečové.

Poznámka. Výklad citovaný zo SSJ nie je primeraný. Je ten istý ako pri slovese *chlpčiť sa*: „biť sa, ruvať sa, klbčiť sa". „Vadiť sa, hádať sa" je iba posunutie tohto významu.

chlúba — SSJ uvádza ako knižné zastarané slovo. Je pravda, že väčšina dokladov je od starších autorov, ale na druhej strane máme aj celkom nové doklady, ktoré nepresviedčajú o tom, že sa slovo *chlúba* používa ako zastarané. Napr.: *Áno, hydrocentrála! To je chlúba dneš-*

---

[2] Podrobnejšie sa takýmito expresívami zaoberá M. Marsinová v Slovenskej reči (v tlači).

[3] Pretože v materiáli v čase koncipovania prvého dielu SSJ nebolo na uvedenú frázu dokladu, možno predpokladať, že sa do SSJ dostala pod priamym vplyvom českého slovníka *(Příruční slovník jazyka českého)*, ktorý autori konceptu používali ako pomôcku.

ných Sučian. (Moric) *Syn sa učil výborne a bol chlúbou rodiny* (Lacková-Zora) Myslíme, že primeranejšie je hodnotenie v Slovenskej reči (VII, 1939—40, str. 30), kde sa slovo *chlúba* hodnotí ako nespisovné. V slovníku A. Jánošíka — E. Jónu sa uvádza s hviezdičkou. Ako chybné sa uvádzalo aj v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1940. Od vydania r. 1953 sa v Pravidlách neuvádza. A. Bernolák ho vo svojom Slowári pokladá za české slovo. Slovo *chlúba* treba ako heslové slovo v slovníku uvádzať obyčajným typom a jeho spisovné ekvivalenty *hrdosť, pýcha, chvála* polotučne.

Rovnako by sme hodnotili aj sloveso *chlúbiť sa* a prídavné meno *chlúbny / chlubný.* SSJ aj tieto slová uvádza ako knižné zastarané.

chľupnúť — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „prísť na myseľ, na um, napadnúť" (napr. *chľuplo mi do hlavy, do umu).* Podľa pôvodu autorov (Hviezdoslav, Jégé, Sidor) sa síce dá usudzovať, že sloveso *chľupnúť* je viazané na severné Slovensko, ale myslíme, že expresivita (SSJ ju nezaznačuje) a zvukomalebný základ umožňuje hodnotiť ho ako spisovné slovo, ktoré je oproti bežnému *hupnúť, vhupnúť* v uvedenom význame zriedkavé.

chľupnúť si — SSJ uvádza v hesle *chlipnúť si* ako nárečový variant podoby *chlipnúť si.* V našom materiáli máme iba dva doklady. Jeden z nich uvádzame: *Chľupol si vodky a podoprel si hlavu.* (Kavec) Ide o sloveso utvorené od zvukomalebného základu, a preto myslíme, že je primerané hodnotiť ho ako spisovný zriedkavý variant bežného slovesa *chlipnúť si.*

chmýrie — SSJ uvádza ako spisovné zriedkavé slovo s významom „jemné chĺpky; pápierie". V našom materiáli máme na toto slovo štyri doklady. Asi nie je náhodné, že sú všetky nové — z rokov po roku 1940. Ide o čerstvé prevzatie z češtiny. Ukazuje sa aj izolovanosť tohto slova v našej slovnej zásobe a naproti tomu jeho rozvinutosť v češtine. V Slovníku spisovného jazyka českého (Praha 1960) sa od základu *chmýr- / chmýř-* nachádzajú tieto slová: *chmýr; chmýrko / chmýřko* (zried.); *chmýrnatý / chmýřnatý* (zried.); *chmýři; chmýřiti se* (zried.); *chmýřitý; chmýřovitý.* Myslíme, že slovo *chmýrie* nemožno pokladať za obohatenie spisovnej slovenčiny. Treba ho kvalifikovať ako nespisovné. Ako heslové slovo sa malo v slovníku uviesť obyčajným typom a jeho bežný spisovný ekvivalent *páperie / páper* polotučne.

chňapiť — SSJ v hesle *chňapnúť* uvádza ako nespisovné, nárečové slovo. Myslíme, že toto sloveso je od základu *chňap-* utvorené ústrojne a že ho možno hodnotiť ako spisovné slovo, ktorého výskyt je popri bežnom *chňapnúť* zriedkavý.

chodiť — SSJ pri druhom význame uvádza spojenie *chodiť školy* (napr. doklad od Kukučína: *Dvaja chodia tie isté školy)* ako nespisovné, ľudové. Myslíme, že toto spojenie je primerané hodnotiť ako spisovné, a to hovorové (prípadne aj zastarávajúce).

Poznámka. SSJ pri slovese *vychodiť* hodnotí jeho spojenie s predmetom v akuzatíve (napr. *vychodiť školu)* ako nepríznakové.

Pri druhom význame sa po značke pre frazeológiu uvádza fráza *chodiť po dobrých ľuďoch* s významom „žobrať" ako nespisovná, ľudová. Myslíme, že ide o spisovnú frázu.

Prvá časť výkladu prvého významu slovesa *chodiť* „pohybovať sa z miesta na miesto" je v SSJ nevyhovujúca. Je jednak priširoká, lebo môže zahrnovať aj význam slovies *bežať, skákať* a pod., jednak je spojenie *na vlastných nohách* násilné. Za správnu pokladáme základnú definíciu, ktorá je v SSJ pri prvom význame slovesa *ísť:* „pohybovať sa robením krokov".

chochol — SSJ uvádza štvrtý význam „bublina na vriacej vode" ako nespisovný, nárečový. Synonymum *kochol,* ktoré sa k výkladu pridáva, SSJ nezachytil. Myslíme, že oba varianty sú známe a že ich možno hodnotiť ako spisovné. Rovnako by sme hodnotili aj sloveso *chochlovať.* Na obidve slová máme po jednom doklade: *Len nezabudni kde-tu v kotle pomiešať. Keď vyskočí chochol, nuž zavolaj!* (Stodola) *Chochlovala (voda), vyfukovala bielu paru.* (Ondrejov)

chološne — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo. My sme ho na príslušnom mieste (v hesle *hološne)* hodnotili ako spisovný hláskoslovný variant podoby *hološne.* Treba ešte poznačiť, že variant *chološne* je zriedkavý — máme naň iba jediný doklad.

O pôvode smädu

ŠIMON ONDRUŠ

Piaty zväzok akademického Slovníka slovenského jazyka podáva na strane 800 pri slove *žiadza* okrem charakteristiky, že ide o zastarané slovo, tieto synonymné výrazy: chuť na niečo, túžba, žiadostivosť. Príkladové vety od starších spisovateľov jasne svedčia o všeobecnom abstraktnom význame tohto slova v slovenčine: *Zišla ta, na trhovisko, sotva zo žiadze po zábave* (Hviezdoslav); *Z očú jej žiarila túžba, na tvári sedela žiadza* (Fraňo Kráľ).

Slovenčina je jediná slovanská reč, ktorá v slove *žiadza* zachovala pôvodný všeobecný význam praslovanského *žędja, žęďa* „žiadostivosť".

Ostatné slovanské jazyky prešli vo vývine tohto slova od všeobecného abstraktného významu k zúženému konkretizovanému významu „žiadostivosť po nápoji, po pití" čiže k významu „smäd". Platí to o českom *žízeň*, resp. staročeskom *žieze*, o slovinskom *žeja*, srbsko-chorvátskom *žedja, žeďa*, o macedónskom *žed*, o bulharskom *žažda*, ktoré v ruštine ako staroslovienizmus nahradilo pôvodné ruské *žaža* „smäd".

Všeobecný nešpecifikovaný význam praslovanského *žędja*, zachovaný v slovenskom *žiadza*, je doložený jednak v najstaršom období vývinu slovanských jazykov, ale je očividný aj z odvodenosti slova *žędja* od slovesa *žędati* „žiadať". Tak ako bolo v praslovančine od slovesa *choditi* odvodené podstatné meno *chodja* „chôdza", od slovesa *platiti* podstatné meno *platja* „pláca, platenie", obdobne od *žędati* „žiadať" bolo odvodené *žędja* „žiadanie, žiadostivosť".

Zachovanie tohto pôvodného všeobecného, na žiadostivosť po pití nešpecifikovaného významu nášho slova *žiadza* potvrdzuje názor, ktorý sme už vyslovili inde, že slovenčina zachovala vo väčšej miere ako ostatné slovanské jazyky pôvodný praslovanský význam slov. (Porov. n a š e články *Dva slovenské lexikálne archaizmy*, Jazykovedné štúdie X, Štolcov zborník, Bratislava 1969, 17—25; *Pôvod a význam slovesa p á č i ť s a*, Slovenská reč 35, 1970, 257—265.)

V slovenčine prechod od všeobecného významu „žiadostivosť" k zúženému špecifikovanému významu „žiadostivosť po pití, smäd" nebol potrebný zaiste preto, lebo slovenčina už mala pomenovanie tohto významu. Je to naše slovo *smäd*. Nijaký iný slovanský jazyk toto slovo nepozná.

Akého pôvodu je naše slovo *smäd?*

Pozorujme, z akých slov, resp. z akých významov bývajú odvodené pomenovania smädu v iných jazykoch.

Ukrajinčina má slovo *zgaga* (z poľštiny ?), ktoré neznamená iba „záha", ale aj „smäd". Toto slovo vzniklo z praslovanskej predpony *iz-* a zo slovesného koreňa *geg->žeg-* „páliť, horieť". Pôvodná hlásková podoba *iz-gōga* sa zmenila na *izgaga, zgaga*. Aj naše *záha* malo staršiu podobu *zhaha*.

Nemecké slovo *Brand*, odvodené od slovesa *brennen* „horieť, páliť", má okrem základného významu „pálenie, oheň, požiar" aj význam „smäd". Nemeckú vetu *Ich habe tüchtigen Brand* preložíme *Mám poriadny smäd*.

Nemecké slovo *Durst* „smäd", ako aj anglické *thirst* v tom istom význame je toho istého pôvodu ako latinské *tostus* zo staršieho *torstus* „spálený", resp. latinské sloveso *torrere* „páliť, pripáliť, piecť, pražiť, sušiť", príč. *torrens* „páliaci, horiaci".

Latinské slovo *sitis* „smäd" je pravdepodobne toho istého pôvodu ako staré hornonemecké *swidan* „páliť, horieť". (Porov. A. Walde — J. Hofmann, *Lateinisches etymologiscches Wörterbuch II,* Heidelberg 1965, 548.)

Uvedené (a ďalšie) príklady presvedčivo ukazujú, že pomenovanie smädu býva v jazykoch motivované nielen tým, že pri smäde sa žiada, chce piť, ako svedčí praslovanské *žędja,* ale aj tým, že pri smäde nás pália ústa.

Aj naše slovo *smäd* má takúto motiváciu.

Štvrtý zväzok akademického Slovníka slovenského jazyka na strane 130 pri krajovom expresívnom slove *smudiť* uvádza iba významy „čadiť, dymiť, čmudiť". Obdobne aj Bernolák vo svojom Slowári na strane 3038 má pri slovese *smudiť* ekvivalenty *fumare, rauchen, füstölni.* Ale my z vlastného poznania vieme, že východoslovenské *smudnuc, prismudnuc* znamená aj „páliť, pripáliť sa, prihorieť". *Prismudnute meso* znamená „pripálené, prihorené mäso". Tento východoslovenský význam slovesa *smudiť* je veľmi zreteľný v južných slovanských jazykoch. Srbsko-chorvátske *smuditi* znamená „páliť, horieť", *smudan* je „zapáchajúci prihorením". Obdobne slovinské *smoditi* znamená „páliť, opaľovať", *smoditi se* „zapáchať pripáleninou, pričmudením", *smod* „zápach od pripálenia, prihorenia".

Slovinské *smoditi, smod* oproti srbsko-chorvátskemu *smiditi, smudan* a nášmu *smudiť* jednoznačne ukazuje, že toto slovo malo v praslovančine zadnú nosovú samohlásku *ǫ,* že znelo *smǫditi, smǫd7.* Ten istý slovný základ s ablautovou prednou nosovou samohláskou mal podobu *smęditi, smęd7.* Toto je praslovanské východisko nášho slova *smäd.*

Tak ako je nemecké *Durst* „smäd" toho istého pôvodu ako latinské *torrere, tostus* „páliť, pripálený", aj slovenské *smäd* ako pokračovanie staršieho smęd7 je toho istého pôvodu ako praslovanské sloveso *smǫditi* „páliť, pripáliť, prihorieť, prismudnúť".

Okolnosť, že slovenské slovo *smäd* ako pokračovanie praslovanského smęd7 má prednú samohlásku ę, kým slovesá *smudiť, smuditi, smoditi* ako pokračovanie praslovanského smǫditi zadnú samohlásku ǫ, svedčí podľa nášho názoru jednoznačne o tom, že naše slovo *smäd* je veľmi staré, že siaha do starého praslovanského obdobia. Ak má totiž slovanská korenná morféma ablautové obmeny *-e- / -o-,* obyčajne je podoba so samohláskou *-e-,* resp. *-ę-* staršia a podoba so samohláskou *-o-,* resp. *-ǫ-* mladšia.

Aj toto naše zistenie o starobylosti slovenského slova *smäd* potvrdzuje naše presvedčenie, že slovenčina je rezervoárom starých prvkov slovanskej slovnej zásoby a pôvodných významov starých slovanských slov.

Poznámka. Václav Machek v svojom Etymologickom slovníku jazyka českého a slovenského z roku 1957 na strane 457 spájal slovenské

slovo *smäd* s poľským *smaga*, ukrajinským *smaha* a tým vlastne aj s naším slovesom *smažiť*. Toto spájanie by bolo z hľadiska významu prijateľné, ale z hľadiska hláskového ho musíme odmietnuť. Predpokladá totiž až dve nepravidelné, nenáležité hláskové zmeny, resp. zámeny. Oproti nášmu *smäd* by sme totiž čakali v poľštine nosovku *ę* alebo *ǫ*, na konci koreňa spoluhlásku *-d*, nie *-g*. Pri pravidelných striedniciach by poľské slovo znelo *smęda / smǫda*, ukrajinské *smjada*. Naproti tomu naše spájanie smädu s praslovanskou podobou *smęd7* so slovesami *smudiť*, *smuditi*, *smoditi* za praslovanské *smǫditi* je hláskove aj významove plne prijateľné.

Papiernický, celulózový, celulózovo-papiernický

VLADO UHLÁR

V nadpise uvedené prídavné mená a z nich utvorené zložené prídavné meno tvoria zaujímavý doklad, ako si novovznikajúce skutočnosti z oblasti priemyslu utvárajú v jazyku primeraný odraz.

Samostatných papiernických závodov na Slovensku takmer ani niet. Slovenské papierne sa pravidelne vyskytujú v kombinátoch so závodmi na výrobu celulózy (hovor. *celulózky)*; celulóza sa ako základný polotovar používa v papierňach na výrobu papiera. Preto sa takmer pravidelne stretáme so spojením *celulózky a papierne*, ktoré býva aj súčasťou názvov národných podnikov, napr. *Severoslovenské celulózky a papierne* (v Ružomberku), *Východoslovenské celulózky a papierne* (v Hencovciach pri Vranove), *Gemerská celulózka a papiereň* (v Gemerskej Hôrke), ale *Slavošovské papierne*.

V súvislosti s celulózou a papierom a so závodmi na výrobu celulózy a papiera sú časté odvodené prídavné mená zo spomínaných základných podstatných mien.

Prídavné mená sa však neodvodzujú iba od základných podstatných mien. Okrem výrazu *papier* sú všeobecne dobre známe denominatíva (podstatné mená utvorené od podstatných mien) *papiereň* a *papiernictvo*, ale aj meno zamestnania *papiernik*. V spisovnej slovenčine slovo *papiereň* jednoznačne označuje továreň na výrobu papiera, ale v hovorovom štýle počúvame výraz *papiereň* aj vo význame „papiernictvo" (napr. v Ružomberku). Tento jav vzniká azda aj preto, že meno zamestnania *papiernik* má dva významy: 1. označuje osobu, ktorá papier vyrába (to je starý, základný význam od stredoveku, keď papiernici vyrá-

bali papier ručne z handár v mlynoch na papier), 2. osobu, ktorá iba predáva papier a kancelársky tovar v papiernictve.

Od základného podstatného mena *papier* je odvodené vzťahové prídavné meno slovotvornou príponou *-ový*, napr. *papierové vrecko* (nespráv. *saček, sáček*), *papierový špagát, papierové šaty, papierové peniaze* a viaceré zvraty, napr. *jesť papierové halušky* (= ostať po škole zavretý) ap.

Od podstatného mena *papiernik* je slovotvornou príponou *-cký* odvodené staré vzťahové prídavné meno *papiernický*, ktoré však nevyjadruje iba vzťah k názvu zamestnania *papiernik*, ale zavše aj k substantívu *papiereň*, hoci od tohto máme jednoznačné prídavné meno *papierenský*, napr. *papierenský stroj*. Hoci sa názvom *papierenský stroj* vyjadruje vzťah k papierni (stroj na výrobu papiera v papierni), predsa sa pravidelne používa spojenie *papiernický priemysel*. Novšie vzťahové prídavné meno *papierenský* sa v tejto súvislosti nepoužíva a to má náležité historické zdôvodnenie.

Preto sa vždy a pravidelne píše *papiernická škola*, nikdy nie *papierenská škola*, hoci vychováva stredné technické kádre pre papierne a celulózové závody, teda pre papiernictvo (priemysel), a nie pre papiernictvá. Takisto je bežné spojenie *papiernické výrobky našich papierní*, kým spojenie *papierenské výrobky* osobne nepoznáme, ba pre výnimočnosť výskytu znie dosť strojene, hoci by nebolo nesprávne (porov. *oceliarske výrobky*).

Teda spojenie *papiernická škola* a *papiernický priemysel* je odôvodnené, ustálené, a preto aj správne, spisovné.

Na rozdiel od substantíva *papier* je podstatné meno *celulóza* pomerne mladé. Označuje časť rastlinného tkaniva tvoriaceho steny bunky a súčasne aj polotovar vyrábaný v závodoch na celulózu (z dreva). Od substantíva *celulóza* sa podľa novších vzťahových prídavných mien tvorí adjektívum príponou *-ový (celulózový)*, napr. *celulózový priemysel, celulózové výrobky* ap.

Nebolo by však správne v tejto súvislosti nespomenúť, že podľa dvojice *papiernik — papiernický (papiernická škola)* utvorila sa ako prirodzený protiklad dvojica *celulóznik — celulóznický;* písalo sa napr. *celulóznická špecializácia na odbornej škole, celulóznická dielňa, zriadenie celulóznického oddelenia, celulóznická škola*. Isteže v takýchto súvislostiach nemožno nič namietať proti prídavnému menu *celulóznický*, hoci jeho výskyt je obmedzený, kým prídavné meno *celulózový* sa používa všeobecne i mimo závodov na výrobu celulózy.

Tvar vzťahového prídavného mena *celulózny* sa vyskytne celkom výnimočne. Je práve taký nezvyčajný ako tvar prídavného mena *papierny*.

Závody na celulózu a papier takmer pravidelne tvoria kombináty a papiernická priemyselná škola vychováva žiakov z odboru výroby celu-

lózy a papiera. Z názvov týchto inštitúcií sa často vyskytuje odvodené prídavné meno, ktorého obidve časti sa správne spájajú spojovníkom, lebo sa tak v priraďovacom sklade označujú dve samostatné základné jednotky; teda zo spojenia *celulózový a papiernický priemysel* ap. vzniká zložené prídavné meno *celulózovo-papiernický*, napr. *celulozovo-papiernický priemysel, celulózovo-papiernický odbor, celulózovo-papiernická trieda priemyselnej školy* ap.[1]

Zložené prídavné meno *celulózno-papiernický* sa neopiera o potrebný základ a tvar *celulózo-papiernický* je nesprávny, lebo v obdobných prípadoch sa prvá časť zloženého prídavného mena tvorí z kmeňa prídavného mena spolu aj so základom odvodzovacieho sufixu *celulóz-ov-*, ku ktorému sa pripája druhá časť zloženého prídavného mena, t. j. podoba *papiernický*. (Porov. napr. prídavné meno *športovovýcvikový* zo spojenia *športový výcvik, viskózovohodvábny — viskózový hodváb, glukózovocukrový — glukózový cukor* ap.[2])

Papiernik, celulóznik, papierár, celulózár

V súvislosti so vzťahovými prídavnými menami *papierový, papiernický* a *celulózový, celulóznický* načim sa zmieniť aj o názvoch remeselníckych profesií v spomínaných priemyselných odvetviach, vlastne o špecialistoch, ktorí v nich pracujú, prípadne sa pripravujú ako učni na takéto špecializované profesie.

Kým staré slovo *papiernik* (vyskytujú sa aj priezviská *Papiernik*) označovalo pôvodne výrobcu papiera, v súčasnosti však aj pracovníka v papiernictve, meno zamestnania *celulóznik* je veľmi zriedkavé, hoci správne utvorené.

V 50. rokoch tohto storočia v súvislosti s prípravou kvalifikovaných robotníkov sa v odborných učilištiach na označenie profesie špecialistov na výrobu celulózy zaviedlo pomenovanie *celulózár* a obdobne i *papierár* pre tých, ktorí sa pripravujú na náročnú obsluhu papierenských strojov.

---

[1] Pozri J. Horecký, *Slovotvorná sústava slovenčiny*, Bratislava 1959, 155: V najnovšom čase vznikajú zložené prídavné mená typu *fyzikálno-chemický, analyticko-kritický, byrokraticko-aristokratický, celulózovo-papiernický* ...

[2] Pomerne dlhý tvar prídavného mena *celulózovo-papiernický* v praxi sa veľmi často skracuje na zložku pozostávajúcu z prvých slabík: *cel.-pap.*, napr. *ročníky cel.-pap., výroba cel.-pap.* ap., hoci zaužívané je aj skracovanie zložené z prvých písmen zloženého prídavného mena, teda *cp*, napr. *cp odbor, cp ročníky*. Takéto úsporné skracovanie je možné iba tam, kde je význam skratky celkom zreteľný z kontextu. Napokon v iných súvislostiach sa syntagma *celulóza a papier, celulózky a papierne, celulózový a papiernický* okrem priemyselnej výroby tohto odvetvia ani nevyskytuje.

Substantíva *celulózár* a *papierár* utvorené zo slovného základu *celulóza* a *papier* slovotvornou príponou *-ár* sú však novotvary, ktoré sa používali iba krátko.

Na Strednej priemyselnej škole textilnej a papiernickej v Ružomberku, ktorá pripravuje stredné technické kádre pre celulózový a papiernický priemysel, používa sa v tejto súvislosti tradične názov *papiernik* (žiak papiernického smeru) a žiaci sa aj v hovorovom štýle oslovujú ako *papiernici*. Pomenovanie *celulóznik* sa v škole používalo do r. 1951, keď popri špecializovaných papiernických ročníkoch boli aj ročníky celulóznické, nazývané aj celulózovými („odborná škola celulózová"). Názvy *papierár, celulózár,* ktoré boli bežné napr. v odbornom učilišti pri Severoslovenských celulózkach a papierňach, na priemyselnej škole sa neuplatňovali. Súvisí to však (ako sme spomenuli) aj s vývinom organizácie školstva.

O jazykovej stránke Roháča

ŠTEFAN MICHALUS

Je potešujúce konštatovať, že čoraz viacej používateľov jazyka sa usiluje, aby ich jazykový prejav bol jazykovo správny, štýlovo primeraný a spoločensky vhodný. Na to, aby jazykový prejav bol z každej stránky bezchybný, je potrebné vyvarovať sa istých chýb. Toto si už uvedomili mnohé redakcie našich novín a časopisov a samy sa iniciatívne obracajú na nás so žiadosťou o pomoc. My túto iniciatívu vítame a radi podľa svojich síl pomôžeme tam, kde to treba. V ostatnom čase sa na nás obrátil šéfredaktor časopisu Roháč, aby sme tento časopis prezreli z jazykovej stránky a dačo o veci povedali. Vedno s dr. J. Oravcom sme vykonali prieskum jazykovej úrovne Roháča a jeho výsledky teraz predkladáme.

Podrobne sme prezreli 15 čísel ročníka 1970, čo je — nazdávame sa — primerané množstvo na to, aby sa získal objektívny obraz o celkovej úrovni tohto časopisu. Kým prejdeme k vlastnému hodnoteniu, pokladáme za potrebné povedať niekoľko všeobecnejších slov na úvod.

Roháč, ako sa uvádza v tiráži, je satiricko-humoristický časopis. Z toho vyplýva, že jeho náplň sa líši od náplne iných časopisov. Väčšiu časť časopisu tvoria kreslené obrázky s veľmi krátkym textom. Ale i napriek istým osobitostiam Roháča v pomere k iným časopisom aj pre redaktorov Roháča platia všetky kritériá jazykovej správnosti. Jedno

je však predsa potrebné povedať: v porovnaní s daktorými denníkmi je jazyková úroveň Roháča solídna. Pravda, chyby sa našli aj tu, väčšie i menšie. Tak ako sú jednotlivé príspevky z vecnej stránky na rozmanitej úrovni, nie sú na rovnakej výške ani z jazykovej stránky. A práve tu sa môže veľmi dobre uplatniť práca a úsilie dobrého redaktora. Roháč nie je denník, je to týždenník, takže tu nijako neobstojí častá výhovorka redaktorov niektorých našich denníkov, že majú málo času venovať pozornosť jazykovej úprave rukopisu, že sa musia ponáhľať do tlačiarne atď. Času je viacej, a preto sa žiada, aby aj jazyková stránka jednotlivých príspevkov bola lepšia.

Prejdime teraz od všeobecných konštatácií ku konkrétnym veciam. Budeme postupovať podľa jednotlivých jazykových plánov.

Z oblasti slovnej zásoby sme si z prezretých čísel poznačili tieto chyby: *popolnica* m. *s m e t i a k*, *s m e t n í k*, *pohlavok* m. *z a u c h o*, *drzý* m. *b e z o č i v ý*, *drzosť* m. *b e z o č i v o s ť*, *vysporiadať sa* m. *v y r o v n a ť s a*, *p o r á t a ť s a*, *knedlíky* m. *k n e d l e*, *nezávadný* m. *b e z c h y b n ý*, *poľovnícky* m. *p o ľ o v n ý (poľovný pes)*, *udiať sa* m. *s t a ť s a*, *p r i h o d i ť s a*, *tlsťoš* m. *b r u c h á č*, *t u č n i a k*, *nažltlý* m. *ž l t k a s t ý*, *chôdy* m. *c h o d ú l e*, *ukáznený* m. *d i s c i p l i n o v a n ý*, *pilný* m. *u s i l o v n ý*, *lízatko* m. *l í z a n k a*, *prešedivelý* m. *p r e š e d i v e n ý*.

Ďalej sme v okruhu slovnej zásoby našli daktoré slová, o ktorých nemožno rovno povedať, že sú chybné, avšak v kultivovanom texte by namiesto nich mali byť iné slová, napr.: namiesto *posadiť sa* radšej *sadnúť si*, m. *rozcuchaný* radšej *strapatý*, m. *sporovlivý* radšej *sporivý*, m. *poctivý človek* radšej *statočný človek*, m. *objavil sa zlodej* radšej *zjavil sa zlodej*, m. *lôžko* radšej *posteľ*, m. *nebezpečie* radšej *nebezpečenstvo*, m. *skôr než* radšej *skôr ako*, m. *ostatne* radšej *napokon*, *naostatok*. Do tohto okruhu patrí aj otázka synoným. Synonymá sa málo striedajú, napr. okrem slovesa *priať si* sú i synonymá *želať si*, *žičiť si*; popri slovese *snažiť sa* pozná slovenčina i sloveso *usilovať sa*; okrem podstatného mena *snaha* jestvuje i *úsilie*; okrem prídavného mena *rôzny* sú aj synonymá *rozličný*, *rozmanitý*; popri častici *snáď* jestvujú aj rovnoznačné častice *vari*, *azda*, *hádam*; okrem príslovky *neustále* sú synonymné príslovky *neprestajne*, *ustavične*, *jednostaj*, *jednostajne*. Uvedieme príklad, ako to vyzerá, keď sa nepracuje so synonymami: *Pani Twainová sa snažila ho od toho odučiť. Mark Twain sa snažil, ale...* Tu je v dvoch za sebou idúcich vetách rovnaké sloveso *snažiť sa*. Zaiste by bolo správnejšie — a prospelo by to i hladkosti textu —, keby v jednej vete namiesto slovesa *snažiť sa* bolo sloveso *usilovať sa*.

Niektoré nenáležitosti sa vyskytli aj v okruhu tvorenia slov: *jedinci* m. *j e d n o t l i v c i*, *popoločná (streda)* m. *p o p o l c o v á* a pod. Pri tvorení slovies je chybná predpona *oplaťme sa (rovnako)* m. *o d p l a ť -*

me sa (rovnako); ďalej v slovese *opísať (domácu úlohu)* m. *odpísať (domácu úlohu).* Pri príslovkách sú dnes prevládajúcim typom príslovky na *-o,* nie na *-e.* Roháč túto tendenciu v zásade dodržiava, dakedy ju však aj obchádza, napr. má príslovky *nesmele, fajnove* m. *nesmelo, fajnovo.*

Treba sa ešte pristaviť pri slovách, ktoré nepatria do spisovného jazyka a ktoré sú v takom časopise, ako je Roháč, dosť frekventované. Ide jednak o slová nárečové, jednak o slová z oblasti slangu. Ak sú v príslušnom texte funkčne využité, nemožno proti ich používaniu nič namietať. A slúži na chválu, že v prezretých číslach Roháča sme sa stretli len s takýmto funkčným využitím nespisovného výraziva.

Inú skupinu tvoria chyby lexikálno-gramatické. Tu upozorňujeme na nesprávne slovesné väzby a predložkové väzby: *nejedli len moriakov* m. *nejedli len moriaky; cesty si vyžadujú osobitnej odvahy* m. *cesty si vyžadujú osobitnú odvahu; mnohí ľudia majú krk iba preto, aby sa mohli klaňať* m. ... *iba na to, aby sa mohli klaňať; ukladajú sa k spánku* m. *ukladajú sa spať; len jeden mesiac máme pre lásku* m. *len jeden mesiac máme na lásku; pre dnešok dosť* m. *na dnešok dosť.* Nesprávna je veta *Je tomu niekoľko mesiacov, čo* ... Správne má byť *Je to niekoľko mesiacov, čo* ... Namiesto spojenia *po zásluhe* treba použiť príslovku *zaslúžene* alebo predložkový pád *podľa zásluhy.* Chyby sa robia pri používaní príslovky *tak* v spojení s prídavným menom, napr. *tak skúsený financ.* Tu treba namiesto príslovky *tak* použiť adjektívne zámeno *taký,* teda *taký skúsený financ.* Pri zámenách a zámenných príslovkách sa dakedy nedodržiavajú zákonitosti slovenskej gramatickej stavby. Napr. vo vete *Ako ťažké je byť človekom* má byť namiesto príslovkového zámena *ako* adjektívne zámeno *aký,* teda *Aké ťažké je byť človekom.* Inou chybou je nahrádzanie vymedzovacieho zámena *sám* adjektívom *samotný,* napr. *samotným chudnutím nikto nikdy ženu nezíska.* Správne má byť: *samým chudnutím nikto* ... Slovo *samotný* má svoje miesto tam, kde ide o význam „opustený".

Niektoré syntaktické chyby: nenáležitá je veta *Neponúkol ich ani kúskom chleba a pohárom vody.* Dôraznejšie by táto veta znela takto: *Neponúkol ich ani kúskom chleba, ani pohárom vody.* Nesprávna je veta *Doručovalo sa neskoro, alebo vôbec;* náležite bude znieť napr. takto: *Doručovalo sa neskoro, alebo vôbec nijako.* Vo vete *Už bola spoločnosť na rozchode* (vari *na odchode?), keď* ... nie je v poriadku slovosled. Správne: *Spoločnosť už bola na odchode, keď* ...

Vo vete *Vrhol som prísny pohľad na informátora, schytil som deti, a vybral som sa von* je chyba v interpunkcii. Pred spojkou *a* nie je potrebná čiarka, lebo tu ide o jednoduché priraďovanie.

Isté veci by sa dali zlepšiť aj z fonologickej a fonetickej stránky. Dalo by sa medziiným vyhnúť opakovaniu tých istých zvukov použitím sy-

noným, napr. v spojení *na ulici Červenej armády i inde* by bola namiesto spojky *i* vhodnejšia spojka *a;* spojenie *len na mojom* by lepšie znelo takto: *iba na mojom;* vo vete *Hral len v jednej kopačke* je lepšie použiť namiesto častice *len* časticu *iba,* teda *Hral i b a v jednej kopačke.*

Našli sa aj pravopisné chyby. Pomenovanie *Vlčie Hrdlo* je napísané nenáležite. Druhé slovo v tomto spojení sa píše s malým začiatočným písmenom, teda *Vlčie hrdlo,* lebo tu ide pôvodne o chotárny názov. Chybné je aj písanie spojky v spojení *ako by to bolo dnes.* Spojku *akoby* píšeme dovedna, teda: *akoby to bolo dnes.* Slovo *limousine* sa v dnešnom jazyku píše *l i m u z í n a.*

Redakcia Roháča venovala jazykovej stránke dosť pozornosti, ale i napriek tomu — ako to vidieť i z našich poznámok — nie je ešte všetko v poriadku. O čosi horšia situácia je pri prekladoch. Prekladatelia sú dosť často ovplyvnení jazykovou stavbou východiskového jazyka, čo sa potom zračí aj v slovenskom preklade. Tu musia redaktori zasahovať viacej.

Tieto naše pripomienky a poznámky sme predniesli na besede s redaktormi Roháča. Beseda mala neformálny ráz a z odbornej stránky bola na dobrej úrovni. Sme radi, že redaktori prijali naše kritické pripomienky a vyslovujeme ochotu pomáhať im v ich zodpovednej robote. Ak sa bude k otázkam jazykovej kultúry pristupovať všade s takou vážnosťou, ako je to v prípade redakcie Roháča, nemusíme mať o úroveň jazykovej kultúry slovenčiny obavy.

O písaní niektorých názvov

IMRICH KABINA

Písanie názvov podnikov zaregistrovaných v podnikovom registri kolíše v tom, že takéto názvy v českých vydaniach publikačných zbierok právnych predpisov sa píšu raz po česky, hoci zápis v registri je po slovensky, inokedy sa aj v českých textoch po slovensky registrované zápisy rešpektujú. Obdobný úzus je aj v slovenskom vydaní predpisov. Doklady o tom máme napr. v § 1 ods. 1 vyhl. č. 149/1950 Zb. o úplnom znení zákona o národných dopravných podnikoch a v § 1 nar. č. 178/1950 Zb., ktorým sa vzhľadom na súdnu príslušnosť určuje, čo sa u niektorých právnických osôb rozumie organizačne nižšou správou.

K tomu poznamenávame, že z právneho hľadiska je zaiste správne, ak sa mená právnických osôb píšu len v pôvodine, teda tak, ako sú zaregistrované, a to bez ohľadu na to, či ide o zápis v registri českého

kraja alebo o zápis na Slovensku. Ale ak ide o názov subjektu s celoštátnou pôsobnosťou, nazdávame sa, že ho možno prekladať do druhého jazyka.

Iná je však situácia, ak ide o písanie zemepisných názvov (najmä názvov obcí, riek, hôr ap.) priestranstiev jestvujúcich v Československu. Tie sa majú písať vždy len v pôvodine. Tak je to napr. v zák. č. 36/1960 Zb. o územnom členení štátu, kde v českom vydaní Zbierky zákonov sú názvy slovenských obcí v českých textoch len po slovensky a naopak v slovenskom vydaní názvy českých obcí len po česky. Je všeobecne známe, že rešpektovanie zemepisných názvov v pôvodine sa zachováva aj v učebniciach zemepisu (v českých aj slovenských). Tak je to aj v Pravidlách českého pravopisu; v ich slovníčku je napr. *Banská Bystrica* zapísaná len po slovensky. To zaiste platí aj pre Pravidlá slovenského pravopisu, pokiaľ ide o názvy českých obcí.

Ako ďalšia sa nám vynára otázka, či je aj pre filológov záväzná podoba vlastného mena, ak normotvorca určí, resp. vytvorí v publikovanom právnom predpise nejaké meno, ktoré má charakter vlastného mena. Z právneho hľadiska možno dať na túto otázku iba kladnú odpoveď, pretože ide o určenie názvu právnou normou, ktorá je záväzná pre každého, a to aj vtedy, keby podoba takého názvu nezodpovedala zákonitostiam nášho jazyka. Ako príklad uvádzame názov obce *Veliká nad Ipľom* (korektná podoba je *Veľká nad Ipľom),* ktorý je síce staršieho pôvodu, ale v tejto podobe bol publikovaný opatrením Ministerstva vnútra SSR č. 11/1970 Ústredného vestníka SSR, ktorým sa vyhlasuje úplný zoznam obcí tvoriacich jednotlivé okresy Slovenskej socialistickej republiky (str. 52), a to v čiastke z 1. júla 1970.

Obdobne pôjde o záväznosť pri používaní mien a priezvisk podľa § 1 zák. č. 55/1950 Zb. o používaní a zmene mena a priezviska. Mená a priezviská možno používať len tak, ako sú zapísané v matrike narodení, bez ohľadu na to, či zápisy pravopisne vyhovujú (napr. *Ripka,* nie *Rybka, Rísová,* nie *Rysová* ap.). K zmene by mohlo dôjsť len po prípadnom novom zápise na základe žiadosti o zmenu mena.

Zaujímavá situácia vznikla v jazykovej i právnej oblasti zriadením niektorých rovnakých ministerstiev, a to jednak pre ČSSR, jednak pre ČSR a jednak pre SSR (pozri zákony č. 171, 207/1968 a č. 2/1969 Zb.); máme napr. až tri ministerstvá vnútra. Otázka je, ako ich správne označiť, aby sa rozlíšili; presnejšie vyjadrené, aký je správny názov federálneho ministerstva. Prax je zatiaľ taká, že sa používa podoba *Federálne ministerstvo vnútra* i *Ministerstvo vnútra Československej socialistickej republiky* (alebo len v skratke *ČSSR).* Kompetentný orgán zatiaľ túto otázku nerozriešil.*

* Počas sadzby však vyšiel zák. č. 133/1970 Zb. o pôsobnosti federálnych ministerstiev, ktorý už názvy spresnil.

Pokiaľ ide o slovenské ministerstvá, treba vždy do názvu pojať aj prívlastok *Slovenskej socialistickej republiky,* pretože takto rozhodol zákon Slovenskej národnej rady. Tento názov je teda presnejší ako názov českého alebo federálneho ministerstva.

Napokon ešte upozorňujeme na názov národného výboru nášho hlavného mesta. V ústavnom zákone č. 28/1968 Zb. o doplnení článku 91 Ústavy je toto znenie: „V hlavnom meste Slovenska Bratislave je Národný výbor hlavného mesta Slovenska Bratislavy." (Tým sa nahradil starý názov *Mestský národný výbor v Bratislave.)* Tento názov sa síce opakuje ešte aj v § 2 zák. SNR č. 43/1968 Zb. o hlavnom meste Slovenska Bratislave, ale treba spomenúť, že obidva tieto zákony boli vydané ešte pred zavedením ústavného zák. č. 143/1968 Zb. o Československej federácii, v ktorej sa už nehovorí o Slovensku, ale len o Slovenskej socialistickej republike, a to na viacerých miestach. A v čl. 141 tohto ústavného zákona sa aj výslovne uvádza, že „Hlavným mestom Slovenskej socialistickej republiky ... je Bratislava." Pokiaľ ide o samotný názov *Slovensko,* zostáva zaiste aj naďalej súčasťou slovenského jazyka, ale v právnych vzťahoch, v právnych predpisoch sa dôsledne hovorí už len o Slovenskej socialistickej republike; veď vydávame aj zákony aj nariadenia, vyhlášky a iné predpisy ako predpisy Slovenskej socialistickej republiky (nie predpisy Slovenska), máme Ústredný vestník Slovenskej socialistickej republiky a pod.

Z toho teda vysvitá, že používaný názov *Slovensko* v názve národného výboru *(Národný výbor hlavného mesta Slovenska)* sa nezhoduje s právnymi predpismi. V súlade s Československou federáciou by sa tento národný výbor mal volať *Národný výbor hlavného mesta Slovenskej socialistickej republiky.* Pravdaže, z hľadiska praxe treba brať do úvahy, že takýto názov je preťažený a ťažkopádny a v prípade, že sa v ňom uvedie názov mesta (t. j. miestne meno *Bratislava),* vznikne tzv. falošná syntagma *republiky Bratislavy.*

Ustaľovanie terminológie počítača a spracovania dát

IRENA STEHLÍKOVÁ

Výskumné výpočtové stredisko, Program OSN (VVS OSN) sa terminologickými problémami zaoberá od prvých mesiacov jestvovania. Najväčšiu zásluhu na vytvorení terminologickej komisie má jej predseda, ve-

dúci odboru spracovania dát doc. Ing. F. Stojan, CSc., ktorý napriek iným povinnostiam najviac urobil už pri zbieraní termínov. Členmi komisie sú Ing. R. Filustek a Ing. R. Pořízek z odboru prevádzky počítača, programátorka prom. mat. M. Ivanová, systémový analytik Ing. F. Kobyda, odborník na simulačné metódy prom. fyz. M. Lampert a prom. fyz. J. Jesenská. Z externých pracovníkov sú to Ing. I. Pecháčová z Ústavu ekonomiky a organizácie práce a Ing. J. Hrůza z Ekonomického výskumného ústavu chemického priemyslu. Okrem týchto odborníkov sú v komisii traja členovia edično-prekladateľskej skupiny VVS (OSN). Terminologická komisia sa schádza vo výpočtovom stredisku, pri nárazových prácach bývajú sústredenia v Harmónii.

Keďže 80 až 90 percent literatúry týkajúcej sa počítačov a spracovania dát vychádza v angličtine, hlavnú náplň práce tvorí excerpovanie anglických termínov z odborných kníh a terminologických slovníkov a hľadanie slovenských ekvivalentov.

V júni 1969 vyšiel v domácej edícii Veda a prax anglicko-slovenský a slovensko-anglický slovník pre programovací jazyk ALGOL, ktorý obsahuje vyše 500 hesiel. Sú dvojakého druhu: špecializované len pre tento programovací jazyk, napr. GO TO — GO TO (základný symbol = *skoč*), UNTIL — UNTIL (základný symbol = *až do*), SWITCH — SWITCH (základný symbol = *prepínač*); slová so všeobecnejšou platnosťou, napr. *konštanta boolovského typu — Boolean constant, two-dimensional — dvojrozmerový, unsigned number — číslo bez znamienka.*

V septembri 1969 vyšiel anglicko-slovenský a slovensko-anglický slovník pre programovací jazyk FORTRAN, ktorý má vyše tisíc hesiel. Podobne ako predchádzajúci slovník prekladá základné symboly, príkazy, inštrukcie typické pre FORTRAN, ale obsahuje aj výrazy spoločné pre celú oblasť programovania.

Terminologická komisia VVS (OSN) spolupracuje s Výskumným ústavom matematických strojov v Prahe na príprave rozšíreného vydania československej štátnej normy *Názvoslovie číslicových a analógových počítačov* a so Slovenskou technickou knižnicou na príprave 2. vydania terminologického slovníka z oblasti informatiky.

Ťažisko činnosti terminologickej komisie je v spracovaní anglicko-slovenského slovníka z oblasti počítačov a spracovania dát, ktorý bude mať asi 5000 termínov; z toho 4000 hesiel je už uložených v pamäti počítača CDC 3300. Veľkou výhodou takéhoto uloženia termínov je možnosť ich priebežnej aktualizácie, t. j. možnosť automatického vnášania zmien aj v priebehu práce. Po spracovaní ostávajúcej tisícky hesiel vyjde tento slovník v domácej edícii Veda a prax ako diskusný variant a rozošle sa výpočtovým strediskám a ústavom na posúdenie. V ďalšej

etape sa plánuje opatriť každý termín definíciou a pripraviť slovensko-anglickú verziu slovníka.

Slovenské ekvivalenty k anglickým názvom sa tvorili niekoľkorakým spôsobom:

1. V prípadoch, keď sa v anglickom termíne vyskytlo medzinárodné slovo známe v príbuzných odboroch, napr. v matematike, v elektrotechnike a i., medzinárodné slovo sa ponechalo, napr. *imaginary number — imaginárne číslo, linear programming — lineárne programovanie, macroinstruction — makroinštrukcia, literal — literál, machine address — strojová adresa, output medium — výstupné médium, peripheral computer — periférny počítač, serial transfer — sériový presun.*

2. Doslovným prekladom (kalkovaním) anglického výrazu, napr. *break point — miesto prerušenia, manual input unit — ručná vstupná jednotka, connecting link — spojovací článok, data flow — tok dát.*

3. Funkčným prekladom termínu: *debugging — ladenie (programu), scratch (tape, area) — pracovný (páska, oblasť), read after write — kontrolné snímanie, error checking code — bezpečnostný kód.*

4. Opisným vyjadrením anglického termínu: *hardware — technické vybavenie počítača, software — programové vybavenie počítača, on-line — spriahnutý, pracujúci v spriahnutom režime, data cell — magnetická prúžková pamäť, major control — skupinová kontrola 3. stupňa, Y-row — dvanástkový riadok (štítku).*

Termíny poslednej skupiny sú najmenej ustálené, napríklad termín *kultúra počítača;* hoci ho uvádza ČSN 17 8008, neujal sa. V hovorovom odbornom štýle sa používa výraz *software, softwarista,* ktorý často preniká i do písaných prejavov. Terminologická komisia VVS (OSN) navrhla názov *programové vybavenie počítača.* Pre anglický termín *pointer* komisia navrhuje slovenský ekvivalent *smerník,* keďže výraz *ukazovateľ* už má iný význam. Pravda, odborníci v odborných debatách ešte používajú anglickú výpožičku *pointer.* Podobne je to s výrazmi *batch-processing, time-sharing, off-line, databanka,* na ktoré si odborníci natoľko zvykli, že im už nepripadajú ako cudzie, a preto ani nepovažujú za potrebné nahradiť ich aspoň v písanom prejave domácimi ekvivalentmi *spracovanie v dávkach, prideľovanie času, nespriahnutý, banka dát.*

Ks

ROZLIČNOSTI

Kvantum a kvant

Slovom *kvantum* sa bežne označuje isté množstvo, počet jednotiek. Ale vo fyzike sa ním označuje aj základná jednotka energie alebo deja v kvantovej teórii. Podľa tejto fyzikálnej teórie energia nie je plynúce kontínuum (súvislý celok), ale prejavuje sa vysielaním žiariacich diskrétnych (t. j. oddelených, nie spojitých, nie súvislých) častíc, ktoré sa nazývajú *kvantmi.* Tu však vzniká otázka, či sa tieto častice majú označovať ako *kvantum* alebo *kvant,* resp. v množnom čísle *kvantá* alebo *kvanty* (v 6. páde *v kvantách* alebo *v kvantoch).*

Zásadne by síce nebola chyba, keby sa v obidvoch prípadoch používalo iba slovo *kvantum.* Ale na druhej strane treba využiť možnosť, ktorú nám ponúka náš jazyk, a na označenie dvoch odlišných pojmov používať aj gramaticky (rodom) odlišné slová: *kvantum* (to) pre množstvo, *kvant* (ten) pre časticu.

J. Horecký

Dochutiť, ochutiť, pochutiť

Otázky adresované na Jazykovú poradňu Jazykovedného ústavu svedčia o tom, že slovesá *dochutiť, ochutiť, prichutiť* sa prijímajú ako novotvary s istým váhaním a pochybnosťami o ich správnosti a potrebnosti. Venujme im preto pozornosť z významovej i slovotvornej stránky.

Svojím významom sa tieto slovesá zaraďujú k slovesám z okruhu kuchárskej, ale aj priemyselnej potravinárskej činnosti, ako sú *docukriť, ocukriť, pricukriť, dosladiť, osladiť, prisladiť, dosoliť, osoliť, prisoliť, dokysliť, okysliť, prikysliť, omediť* a pod. Význam týchto predponových slovies vyplýva z významu predpony *(do-, o-, pri-)* a z významu základu *(cukriť, sladiť, soliť, kysliť* a pod.). Napríklad *prisoliť polievku,* t. j. pridať isté, obyčajne malé množstvo soli do polievky (ktorá už bola osolená), dodatočne trochu osoliť, dosoliť; *dokysliť majonézu citrónom,* t. j. pridať citrón do majonézy, ktorá nie je dosť kyslá, prikysliť atď. Na rozdiel od týchto slovies, ktorých základ funguje v jazyku aj ako nepredponové sloveso s väzbou v 4. páde *(cukriť, sladiť, soliť, kysliť niečo* atď.), základ slovies *dochutiť, ochutiť, prichutiť* nejestvuje samostatne ako sloveso so 4. pádom „chutiť niečo". Zo slovotvornej stránky sa teda zhodujú s pôvodom staršími slovami *(dosladiť, okysliť, prisoliť)*

využitím rovnakých predpôn, ale odlišujú sa od nich tým, že odvodzovací základ nie je sloveso. V tejto odlišnosti pramenia pochybnosti o správnosti slov *dochutiť, ochutiť, prichutiť* a o ich potrebnosti.

Vznik týchto troch slovies bol vyvolaný potrebou presne, jednoznačne a súčasne jednoslovne pomenovať, najmä v odbornom jazyku, istú špecifikovanú činnosť (dať, pridať, dodať, doplniť istú, ale nie presne definovanú chuť, príchuť alebo súčasne viaceré príchute do pokrmu). Podobná potreba, najmä v odbornom jazyku, bola príčinou vzniku mnohých iných predponových slovies so 4. pádom, napr. *odšťaviť, odkôrniť, zavodniť, odvodniť, zhodnotiť, schutniť* (krm) aj vtedy, keď nejestvuje základné predmetové sloveso. V takýchto prípadoch — a to sa týka i slovies *dochutiť, ochutiť, prichutiť* — sa nové potrebné sloveso odvodzuje od iného slovného druhu, napr. od podstatného mena *(odkôrniť — kôra)* alebo od prídavného mena *(schutniť — chutný)*.

Slovesá *dochutiť, ochutiť, prichutiť* nemožno teda odmietať ako nepotrebné novotvary. Ich potrebu už napokon dokazuje aj prax, v receptúrach sa už istý čas používajú. Zo slovotvornej stránky tiež nie sú výnimočné, nezvyčajné alebo nesprávne, lebo podobným spôsobom sa tvoria aj iné nové a potrebné slovesá, najmä v odbornom jazyku.

Slovesá *dochutiť, ochutiť, prichutiť* sú dokonavé slovesá. Keďže sa v spisovnej slovenčine uplatňuje tendencia, aby každé sloveso malo dve podoby, jednu na pomenovanie dokonavého deja a jednu na pomenovanie nedokonavého deja, majú aj tieto slovesá svoju nedokonavú podobu. Upozorňujeme na ňu osobitne preto, lebo v nedokonavom vide týchto slovies, tvorenom pomocou prípony *-ova-*, nastáva zmena v slovesnom základe — konsonantická alternácia *ť — c* na konci koreňa. Teda *dochutiť — dochucovať, ochutiť — ochucovať, prichutiť — prichucovať*, podobne ako je to pri slovesách *zhodnotiť — zhodnocovať, priškrtiť — priškrcovať* a pod.

E. Smiešková

Opakovanie uvedeného slova

Hoci ústny jazykový prejav je veľmi náročný, a chyby, ktorých sa dopúšťajú rečníci hovoriaci bez písomnej prípravy, nemožno posudzovať tak prísne ako chyby v napísanom texte, predsa niektoré nesprávne štylizácie nemožno odpustiť ani pri nepripravenom ústnom vyjadrovaní. Ide o také chyby, ktoré by sme pri starostlivom prístupe k štylizácii, resp. pri znalosti základných štylistických postupov mohli aj v ústnom prejave pomerne ľahko odstrániť. Ukážeme si to na príkladoch, kde sa v spojení so zámenom *ktorý* zbytočne opakuje slovo uvedené bezprostredne pred zámenom.

Na jednej schôdzi zaujali našu pozornosť tieto vety:
Zúčastnil som sa vynikajúceho školenia (!), ktoré školenie zorganizoval OV. A pokiaľ ide o vaše pracovisko, ktoré pracovisko má na starosti výchovu mladých ľudí, platí táto požiadavka dvojnásobne.

V týchto vetách neprirodzene znie zbytočné opakovanie slov *školenie* a *pracovisko* po zámene *ktorý*. V slovenčine takéto opakovanie nie je ani záväzné, ani náležité. Pokiaľ sa používa v odborných prejavoch, treba v tom vidieť úsilie „zjasniť" nepresnú štylizáciu. Sú to takéto prípady: *V súvislosti s jeho kritikmi, už dávno poznajúc ich podstatu, dovolil som si miernu narážku o samozvanectve kritiky, ktorú narážku celkom prirodzene vzťahoval na seba. V postave Komenského vysvetlíme rozpory, ktoré vyplývajú z jeho nesmierneho nadšenia pre pokrokovú vedu, ktorým nadšením zalietal do ďalekej budúcnosti.*

Akademická Morfológia slovenského jazyka (s. 286) hodnotí tieto spojenia takto: „Keď je substantívum z nadradenej vety, na ktoré sa vzťahuje vedľajšia veta, ďaleko od nej, vtedy sa opakuje po zámene *ktorý*, aby bolo jasné, na čo sa viaže vedľajšia veta. Takéto konštrukcie boli časté v staršom jazyku. Dnes patria do odborného štýlu."

Morfológia teda pripúšťa opakovanie slova v odbornom štýle. Ale slovenčina má aj pri tomto opakovaní ešte iné možnosti. Uvedené vety možno teda upraviť takto: *...dovolil som si miernu narážku o samozvanectve kritiky, n a r á ž k u , k t o r ú celkom oprávnene vzťahoval na seba. V postave Komenského vysvetlíme rozpory, ktoré vyplývajú z jeho nesmierneho nadšenia pre pokrokovú vedu, n a d š e n i a , k t o r ý m zalietal do ďalekej budúcnosti.*

Používanie zámena *ktorý* po podstatnom mene je v slovenčine bežné a prirodzené, ale jeho používanie pred podstatným menom je zvyčajne štylistickým nedostatkom.

Záverom by sme zhrnuli: Spojenie *ktorý* + opakovanie už uvedeného slova nie je v slovenčine bežné a pripúšťa sa len v odbornom štýle. Opakované slovo možno v niektorých prípadoch celkom vynechať, vety sú jednoznačné aj bez neho. Naše východiskové vety sú primeranejšie po takejto úprave: *Zúčastnil som sa n a vynikajúcom školení, ktoré zorganizoval OV. A pokiaľ ide o vaše pracovisko, ktoré má na starosti výchovu mladých ľudí, platí táto požiadavka dvojnásobne.*

R. Šiška

Ukrajinský jazyk, ukrajinská reč — ukrajinčina

O tvorení názvov jazykov z prídavných mien už niekoľko ráz písal L. Dvonč v Slovenskej reči. V Pravidlách slovenského pravopisu sa tvoreniu názvov jazykov z prídavných mien zakončených na odvodzovacie

prípony *-ský* alebo *-cký* venuje osobitná kapitola. Tvorením názvov jazykov z prídavných mien sa zaoberá i J. Horecký v *Slovotvornej sústave slovenčiny* (Bratislava 1959, 108). Ale v redakcii Východoslovenských novín si to asi nevšimli, lebo v čísle z 13. mája 1970 čítali sme túto vetu: *Z ukrajinštiny preložil Ivan Jackanin.* Podľa Pravidiel slovenského pravopisu (3. vydanie, Bratislava 1962, 64) sa názvy jazykov tvoria príponou *-čina* od prídavných mien zakončených príponou *-ský,* pred ktorou predchádza spoluhláska (okrem sykaviek), napr.: *slovenský — sloven-čina, latin-ský — latin-čina, maďar-ský — maďar-čina, portugal-ský — portugal-čina, kórej-ský — kórej-čina, švéd-sky — švéd-čina, island-ský — island-čina, holand-ský — holand-čina, chorvát-sky — chorvát-čina.* Aj v prídavnom mene *ukrajin-ský* pred príponou *-ský* predchádza spoluhláska (nie sykavá), preto príslušný názov jazyka sa bude tvoriť z neho príponou *-čina: ukrajin-ský — ukrajin-čina.*

V spisovnej slovenčine sa príponou *-ština* tvoria názvy jazykov od prídavných mien zakončených na príponu *-ský,* pred ktorou však predchádzajú spoluhlásky *š, z,* pričom kmeňové *š* splýva so *š* v prípone *-ština,* ale kmeňové *z* sa v písme zachováva, napr.: *laš-ský — laš-tina, lotyš-ský — lotyš-tina, francúz-sky — francúz-ština, kirgiz-ský — kirgiz-ština.*

Ak pred príponou *-ský* predchádza samohláska, tvoria sa v spisovnej slovenčine názvy jazykov príponou *-ština,* napr.: *český — čeština, ruský — ruština.*

Od prídavných mien zakončených príponou *-cký* tvoria sa v spisovnej slovenčine názvy jazykov príponou *-čtina,* napr.: *anglický — angličtina, grécky — gréčtina, hanácky — hanáčtina, biblický — bibličtina.* Analógia iného druhu je v názve *nemčina,* kde by sa mala utvoriť vlastne podoba, ‚nemečtina' podľa prídavného mena *nemecký.* Poľský jazyk sa v spisovnej slovenčine nazýva *poľština* (nie *poľčina)* a čínsky jazyk *čínština* (nie *čínčina).* *J. Jacko*

SPRÁVY A POSUDKY

Užitočná konferencia

Koncom októbra lanského roku (21.-22. 10. 1970) boli v hornooravskom mestečku Trstenej významné kultúrne podujatia, ktoré hodno aspoň informatívne priblížiť aj našim čitateľom.

Významnému trstenskému rodákovi univ. prof. Martinovi Hattalovi (1821 — 1903) odhalili na jeho rodnom dome pamätnú tabuľu a pri tejto príležitosti konala sa v Trstenej vedecká konferencia na tému Jazykovedné dielo Martina Hattalu. Konferencia bola začlenená do rámca osláv 600. výročia vzniku Trstenej a 100. výročia založenia gymnázia. Na jej príprave sa zúčastnilo Ministerstvo školstva SSR, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, ONV odbor školstva, odbor kultúry, Rada MsNV v Trstenej, Riaditeľstvo gymnázia v Trstenej, Prípravný výbor osláv. Konferencia mala dve časti — časť slávnostnú (miestni a okresní kultúrni a politickí činitelia pozdravili hostí a domácich záujemcov o toto podujatie) a časť pracovnú.

Pracovné rokovanie viedol člen korešpondent SAV univ. prof. J. Ružička, ktorý už v úvodnom slove naznačil, že Hattalove práce o slovenčine i Hattalu ako jazykovedca treba hodnotiť kladne. (To sa potom presvedčivo ukázalo v referátoch.) J. Ružička ďalej vyzdvihol Hattalovu citlivosť na metodologické podnety i okolnosť, ako Hattala postrehol, že metodológia prírodných vied (napr. biológie) má v jazykovede značne obmedzenú platnosť.

O živote a diele M. Hattalu hovoril ďalší pracovník Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV univ. prof. E. Jóna. Spomenul Hattalove zásluhy o kodifikáciu spisovej slovenčiny a o ustálenie pravopisu a zmienil sa aj o príčinách, prečo vynikajúci synovia Oravy — podobne ako aj mnohí ďalší Slováci — nemali možnosť uplatniť a rozvinúť svoj talent doma. (Hattala ako jazykovedec pôsobil v Prahe a ďalšieho vynikajúceho jazykovedca rodom z Oravy Š. Kniezsu odviali životné osudy do Budapešti.)

Za Karlovu univerzitu v Prahe, kde Hattala niekoľko rokov pôsobil ako profesor, predniesol referát univ. prof. A. Jedlička. Okrem iného sa v ňom zaoberal syntaktickými otázkami a vyzdvihoval priekopnícku hodnotu Hattalovej skladby, v ktorej sa pracuje s dokladmi zo súčasných spisovateľov. (V koreferátoch ešte doc. J. Oravec a dr. F. Kočiš vyzdvihli osobitnú cenu Hattalovho syntaktického bádania.)

Prof. Š. Ondruš z Univerzity Komenského v Bratislave zvážil Hattalove zásluhy ako slavistu a indoeuropeistu. Mnohé Hattalove zistenia v oblasti indoeuropeistiky a etymologické výklady platia podnes. Hattala bol sebavedomý a uvedomelý Slovan, niektoré jeho práce *(Brus jazyka českého)* sú obranou slovanskej kultúry proti kultúre germánskej.

Na rozbore Hattalovej Mluvnice jazyka slovenského ukázal dr. J. Findra (Pedagogická fakulta B. Bystrica), ako Hattala v stavbe vety nadviazal na Ľ. Štúra, čím sa stal spolutvorcom modernej slovenskej vety a odborného štýlu. (Nepoužíva ako napr. Hodža expresívne výrazy, kazateľské a hovorové prostriedky, sloveso neuvádza na konci vety ap.)

V diskusných príspevkoch, ktoré autori museli pre krátkosť času podstatne redukovať, hovorilo sa o Hattalovom postoji k jazykovej kultúre (doc. J. Matejčík, dr. J. Štibraný), kladne sa hodnotila skutočnosť, že sa Hattala pri interpretácii jazykových faktov opieral o reč ľudu (dr. M. Majtán), docenila sa Hattalova práca v okruhu tvorenia slov, ktorou istým spôsobom anticipoval dnešné skúmanie v tomto okruhu (dr. J. Furdík), a komplexný pohľad na slovné druhy (dr. J. Kačala).

Okrem tejto užitočnej konferencie, na ktorej sa všestranne osvetlilo jazykovedné dielo M. Hattalu, bol v Trstenej aj seminár na tému Otázky jazyko-

vej kultúry. Zúčastnili sa na ňom učitelia Dolnokubínskeho okresu, viedli ho pracovníci JÚĽŠ SAV (prof. Ružička, doc. Oravec, dr. Dvonč).

I. Masár

Slovenčina moja

Pod názvom *Slovenčina moja* vydal Krajský pedagogický ústav v Bratislave (1970) zborník prednášok, príhovorov a diskusných príspevkov, ktoré odzneli na konferencii o slovenskom jazyku a literárnej výchove v Bratislave v dňoch 28.—30. apríla 1969. Konferencia bola venovaná učiteľom škôl I. a II. cyklu, no zúčastnili sa na nej aj významní slovakisti (i zahraniční) a literárni vedci. Materiál z konferencie, ktorá si dala za cieľ zaktivizovať všetkých učiteľov slovenčiny, môže byť zaujímavou konfrontáciou metód a pedagogických postupov s vlastnými výsledkami pri vyučovaní materinského jazyka pre všetkých slovenčinárov. Prednášky možno rozdeliť do troch tematických okruhov:

1. Z úst popredných jazykovedcov odzneli príspevky dotýkajúce sa všeobecných, teoretických východísk v pohľade na rodný jazyk. Prof. J. Ružička referoval o úsilí Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV vo výskume slovenčiny a najmä o úsilí dvíhať jazykovú kultúru. Rozviedol niektoré základné pojmy, ktorými sa v tejto oblasti narába. Tak pojem *národný jazyk* zahŕňa v sebe spisovný jazyk, nárečia a slangy. Treba odlišovať od seba aj pojmy *štátna reč* a *úradná reč*. Úradnou rečou môžu byť popri základnej štátnej reči aj reči národností. Prof. Ľ. Novák predniesol svoje názory na samostatnosť a originálnosť spisovnej slovenčiny. Teóriu o samostatnosti potvrdila už história a súčasné usporiadanie vo federálnom štáte túto otázku aj v praxi uspokojivo rieši. Pri hľadaní originálnych prvkov slovenčiny používa Ľ. Novák metódu, podľa ktorej posudzuje jazyky na osi jednoduchosť — zložitosť a pravidelnosť — nepravidelnosť. Slovenčina sa mu javí v porovnaní s ostatnými slovanskými jazykmi ako jazyk najjednoduchší a najpravidelnejší. Nakoniec Ľ. Novák predostrel otázku pravopisnej reformy. — O vzťahu nárečí k histórii jazyka ako i k súčasnému spisovnému jazyku hovoril prof. J. Štolc. Zdôraznil, že vyučovanie materinského jazyka sa nesmie niesť v znamení izolácie spisovného jazyka od ostatných útvarov národného jazyka. Prof. J. Stanislav predstavil slovakistiku v impozantnom svetle jej úspechov vo svete za posledné desaťročia a stručne oboznámil publikum s najznámejšími pracoviskami, kde sa slovakistika pestuje.

2. Druhý okruh prednášok zahŕňa konkrétne problémy okolo vyučovania slovenčiny. Obšírnu prednášku o situácii na školách II. cyklu predniesol dr. J. Špánik. Jeho analýza vychádza z trojročného výskumu na KPÚ. Zdôraznil niektoré záporné momenty pri výučbe slovenčiny (malý počet hodín, učebnice nevyhovujúce z metodickej stránky, nedostatočné vzdelávanie učiteľov, neprimerané tempo atď.). Navrhuje viacero opatrení, ktoré by mali odstrániť nepriaznivé momenty pri vyučovaní. — Nad výchovou k jazykovej kultúre sa zamýšľa doc. R. Krajčovič. Objasňuje najprv základný pojem *jazyková kultúra* a charakterizuje ho syntézou jazyka ako normovaného systému a pozitívneho postoja k nemu. Podľa stupňa ovládania tohto systému a stupňa po-

zitívneho vzťahu k jazyku dá sa zistiť stupeň jazykovej kultúry jednotlivca. Takéto chápanie umožňuje zároveň aj vypracovať metódu, ako ďalej postupovať v rozvíjaní jazykovej kultúry. R. Krajčovič vychádza zo svojej pedagogickej praxe a prináša priamo aj výsledky pokusnej sondy, ktorou u žiakov zisťoval mieru jazykovej kultúry. Východiskom mu bol prístup k textu, pri ktorom sa zisťoval: 1. reflex na deštrukcie v texte, 2. miera vedomostí o jazykovom systéme a norme, 3. miera vôľových vlastností a schopností tvoriť v súlade s normou. Hoci výsledky tohto pokusu nemožno úplne zovšeobecniť, predsa poskytujú vážne stimuly pre prácu so žiakmi. Ukazuje sa, že jazykovo-výchovná práca na našich školách je nekomplexná a nepermanentná. — So záujmom sa stretla prednáška doc. J. Mistríka o uplatnení exaktných metód pri výskume a vyučovaní slovenčiny. Týkala sa viacerých jazykových oblastí, napr. aj takej učiteľsky pútavej otázky, ako je vyučovanie pravopisu. Ortoepické otázky rozoberal doc. J. Holý. Osvetlil najmä niektoré problémy vo vzťahu k vyučovaniu slovenčiny na školách s maďarským vyučovacím jazykom.

O literárnej výchove hovorili prof. M. Pišút, dr. V. Pech, spisovateľ A. Bednár a V. Rusko (o recitačnom umení). Konštatovalo sa, že žiaci sú preťažení množstvom faktov (napr. v učebnici pre 3. roč. sa uvádza vyše 400 autorov a vyše 700 diel), takže na vlastnú literárnu výchovu nezostáva dosť času.

3. Do tretieho okruhu zborníka sa dajú zaradiť prednášky na tému stav výučby slovenčiny v zahraničí a vyučovanie slovenčiny ako cudzieho jazyka. O slovenčine na rumunských školách zaujímavo referuje prof. P. Olteanu. Za najzávažnejší fakt pokladá založenie katedry slovenčiny v Bukurešti v r. 1951. Tu sa vychovávajú učitelia slovenčiny, pripravujú sa školské učebnice, pracuje sa na slovensko-rumunskom slovníku a robí sa aj výskumná práca v oblasti jazyka i literatúry. O vyučovacom programe slovenského jazyka na poľskom území referovala D. Abrahamowiczová. O metóde výučby slovenčiny ako cudzieho jazyka hovoril J. Vallo. Predniesol skúsenosti z vyučovania študentov, ktorým je náš jazyk aj typovo cudzí.

Z rámca zamerania konferencie sa trocha vymykala prednáška prof. V. Smoleja z Ľubľany *Svetovosť a nesvetovosť malých literatúr* a prednáška doc. J. Janů *Ako ďalej v česko-slovenskej literárnej vzájomnosti.*

Zborník si dáva za cieľ skvalitniť prácu na hodinách slovenčiny a zlepšiť ich metodickú úroveň. Podnety k tomu učitelia naozaj môžu zo zborníka získať. Zaiste je však prehnané vidieť v jeho poslaní napr. to, že „urýchli kryštalizačný proces v samotnom jazyku". Je to jedna z prenáhlených formulácií, akých sa nájde v zborníku (najmä v úvodných a záverečných častiach) viac. Bolo treba venovať viac pozornosti jeho celkovému zredigovaniu. Akási náhlivosť sa prejavuje aj v jazyku, čo by sa práve v takejto publikácii nemalo stať. Opakujú sa tu chyby, ktoré sa vo vzornom jazykovom prejave už dávno netolerujú, napr. *zúčastniť sa konferencie* (144), *využiť časových rezerv* (26), spojka *kedy* v časových vetách (11), používajú sa výrazy ako *nesnádze* (4), *postrádať* (12), *vyporiadať* (24), *ožehavý* (28), *náhodile* (11); používanie všelijakých zastaraných, neživých alebo archaických zvratov uberá zborníku na súčasnom, priebojnom akcente a posúva ho do neželanej polohy, napr. *značíme sa s prejavom úcty, prosto rečené* (143), *vyjdutie* (12), *zoveme, nadeje-*

me sa (4), *napotom* (24) atď. S tým súvisí aj neprimeraný pátos v daktorých formuláciách. Netýka sa to, pravda, jednotlivých referátov. Preto aj popri týchto výhradách treba zborník *Slovenčina moja* odporúčať všetkým učiteľom slovenčiny a záujemcom o slovenský jazyk. *M. Pisárčiková*

SPYTOVALI STE SA

Záves, náves, príves. — Katedra mechanizácie rastlinnej výroby VŠP v Nitre: „Mohli by sa odborné názvy *príves, záves, náves* používať v poľnohospodárskej terminológii odlišne od terminológie v cestnej doprave?"

V norme ČSN 47 0020 sa presne rozlišuje medzi prívesom a návesom podľa toho, do akej miery prenášajú tieto zariadenia svoju hmotu na ťažné vozidlo. Podobný rozdiel sa uplatňuje aj v názvosloví cestných dopravných prostriedkov. Nebolo by teda podľa našej mienky účelné zavádzať rozdiel v tom zmysle, že by sa v cestnej doprave hovorilo o prívesoch a návesoch, kým v poľnohospodárstve o závesoch a návesoch.

Aj v takom prípade, že budeme rozlišovať v uvedenom zmysle, a teda používať názov *prívesný stroj,* resp. *príves,* mohol by ostať názov *záves* pre tú časť stroja, pomocou ktorej sa pracovné stroje na ťažný stroj privesujú. Slovo *príves* by sa tu nemohlo použiť, lebo je už rezervované ako synonymum pre *prívesný stroj,* resp. *prívesné vozidlo.* Popri slove *záves,* ktoré je krátke, a preto veľmi výhodné na používanie, mohla by sa používať aj konkrétnejšia podoba *závesný hák, závesné oko* (ak by bolo potrebné diferencovať druh závesu).

J. Horecký

Oduhličovacie zariadenie. — Výskumný ústav poľnohospodárskej techniky, Rovinka: „Poraďte nám, ktorý názov z trojice *scrubbers, mokrý čistič plynov, oduhlikovacie zariadenie* je najsprávnejší."

Rámec jazykovej správnosti býva niekedy na posúdenie odborných termínov priúzky, hoci daktoré spomenuté názvy treba odmietnuť aj z tohto hľadiska.

Najsamprv uvedieme stanovisko k termínu (podobe) *scrubbers.* Prevzali by sme ho do odbornej terminológie, keby v našej slovnej zásobe nebolo súceho názvu, resp. keby sa z domácich prostriedkov nedal takýto názov pritvoriť. Vtedy by sa mohlo uvažovať aj o adaptácii anglického výrazu *scrubbers.*

Viacslovný názov *mokrý čistič plynov* má isté nevýhody z praktického hľadiska a okrem toho dosť presne nevystihuje funkciu zariadenia. O tej nám veľa naznačuje podoba *oduhlikovacie zariadenie.* Z nej sa dá usúdiť, že ide o zariadenie, v ktorom sa dajaká látka zbavuje uhlíka. Pravda, podoba prídavného mena *oduhlikovací* nie je korektná. Na pomenovanie odstraňovania uhlíka z istej látky, zmesi ap. ustálil sa totiž v odbornej literatúre termín *oduhličiť / oduhličovať, oduhličovanie* (pozri aj SSJ II, str. 520, heslo *oduhličiť).* Za od-

vodzovací základ prídavného mena treba vziať sloveso *oduhličovať*, z čoho je jasné, že prídavné meno musí mať podobu *o d u h l i č o v a c í*, a nie *oduhlikovací*. Odporúčame teda názov *o d u h l i č o v a c i e z a r i a d e n i e* (nie *scrubbers*, ani *mokrý čistič plynov*, ani *oduhlikovacie zariadenie*).

Sloveso *oduhličiť / oduhličovať* je utvorené predponou *od-*, ktorá tu má význam „zbavovanie niečoho (niekoho) al. zbavenie sa nejakej vlastnosti" (SSJ II, str. 473). S takýmto typom slovies sa možno stretnúť najmä v odbornom vyjadrovaní. V rozličných výrobných procesoch, postupoch ap. je totiž veľmi častá potreba pomenovať odstránenie niečoho, zbavenie sa niečoho a na to sú najprimeranejšie také slovesá ako *odfarbiť, odalkoholizovať, odbaliť, odburiniť, odvodniť, odhmyziť, odchlpiť, odmagnetizovať, oddemokratizovať* atď. Prirodzene, tieto slovesá nie sú obmedzené iba na odborné vyjadrovanie. Ukazuje sa to z bežného používania slovies *odbremeniť, odkuť, odhmotniť* a i.

I. Masár

Je spojenie Recept proti antifutbalu správne? — Z redakcie denníka Smena sa nás telefonicky spytovali, či je spojenie *recept proti niečomu* správne. V nadpise článku, v ktorom sa hovorilo o futbalovom stretnutí Spartak Trnava — Dukla Praha, použili totiž najprv nadpis *Recept na antifutbal*. Ale tento nadpis sa im nepozdával vzhľadom na obsah článku, preto ho v druhom vydaní zmenili na *Recept proti antifutbalu*.

Najprv si musíme objasniť význam slova *antifutbal*. Slovo *antifutbal* sa skladá z prvej časti *anti-* a zo slova *futbal*. Časť *anti-* má spravidla význam „proti, oproti". Okrem toho má aj význam „opak", napr. v slove *antitalent*. V slovách *antiromán, antidráma* má časť *anti-* prenesený význam „založený na popretí istých základných zložiek danej veci (románu, drámy)". Aj v slove *antifutbal* časť *anti-* naznačuje, že ide o popretie niektorých základných prvkov futbalu. *Antifutbal* je založený na deštrukcii a hodnotíme ho ako čosi negatívne. Treba ešte spomenúť, že v článku, ktorý bol uverejnený pod nadpisom *Recept proti antifutbalu*, hovorí sa vlastne o spôsobe, akým trnavskí hráči prekonali antifutbal. Z toho jednoznačne vychodí, že spojenie s predložkou *na*, teda *Recept na antifutbal*, vecne neobstojí, i keď je z jazykovej stránky správne. Toto spojenie by totiž naznačovalo, ako keby sa v článku hovorilo o tom, ako hrať antifutbal, ale to by nezodpovedalo obsahu článku. Preto v redakcii Smeny pristúpili v druhom vydaní k zmene nadpisu. Nadpis *Recept proti antifutbalu* je však z jazykovej stránky chybný. Slovo *recept*, ktoré má význam „písomný návod na prípravu dačoho", napr. jedál, liekov (prenesene má aj význam „rada, návod"), používa sa len s predložkou *na*, napr.: *recept na prášky, recept na výrobu cukríkov, recepty na pečenie, recepty na farby; recept na výchovu detí, recept na poéziu* a pod. Keby sme chceli v nadpise použiť slovo *recept*, museli by sme sa vyjadriť iba opisne, napr. *Recept, ako premôcť antifutbal, Recept na prekonanie antifutbalu, Recept na liek proti antifutbalu*. No mohol by sa použiť aj iný výraz, ktorý by sme spojili s predložkovým pádom *proti antifutbalu*. Takým výrazom môže byť aj slovo *liek* v jeho prenesenom význame „prostriedok, ktorým sa odstraňuje dajaký nežiadúci jav". Nadpis by potom vyzeral takto: *Liek proti antifutbalu*. Tento nadpis je z jazykového hľadiska správny a má tú výhodu, že je stručný a pritom aj výstižný.

M. Považay

Železorudný i železnorudný. — Železnorudné bane, n. p., Spišská Nová Ves: „Keďže sa často stretáme s prídavným menom *železorudný,* zaváhali sme, či je v názve nášho podniku správne znenie *železnorudný.* Ako máme dať zapísať podnik do registra?"

Jazykovo správna je podoba *železorudný* i *železnorudný.* Prvá podoba je utvorená od potenciálneho zloženého podstatného mena *železoruda* (porov. *železobetón — železobetónový, oceľoliatina — oceľoliatinový, štrkopiesok — štrkopieskový* atď.), druhá sa slovotvorne viaže na spojenie *železná ruda* (porov. *kamenné uhlie — kamenouhoľný, kultúrna história — kultúrnohistorický, literárna veda — literárnovedný* atď.). Pri zložených prídavných menách typu *oceľoliatinový* spájajú sa do nového významového celku dva rovnocenné prvky; v spojeniach, z ktorých sa tvoria, sú v priraďovacom vzťahu (oceľ a liatina). Zložené prídavné mená typu *kamenouhoľný* vznikajú zo spojení, v ktorých sú jednotlivé zložky v určovacom vzťahu.

V danom prípade ide o bane, v ktorých sa ťaží železná ruda, preto odporúčame ako primeranú podobu *železnorudný.* Názov podniku by sa mal aj vo firemnom registri aj všade, kde sa používa, uvádzať iba v znení *Železnorudné bane,* n. p., Spišská Nová Ves. *I. Masár*

Demeter — na Demetra. — M. K. z Hencoviec, o. Vranov nad Topľou: „V Práci z 25. 10. 1970 som čítal túto vetu: *Zajtra bude Demetera.* O deň neskoršie som sa v tom istom denníku stretol s týmito vetami: *Dnes je Demetera. — Na Demetera schádzajú bačovia so svojimi pomocníkmi zo salašov do dedín.* Zachováva sa pri skloňovaní rodného mena *Demeter* samohláska *-e-?*"

V Slovníku slovenského jazyka VI, str. 131 je vedľa rodného mena *Demeter* aj tvar genitívu sg. v podobe *Demetra* (teda nie *Demetera).* Z toho vyplýva, že pri skloňovaní rodného mena *Demeter* samohláska *-e-* medzi spoluhláskami *t* a *r* vypadáva. O skloňovaní mien tohto typu sa dozvieme viacej z Morfológie slovenského jazyka (Bratislava 1966); tam sa na str. 77-78 hovorí: „V cudzích priezviskách na *-er, -el* samohláska *e* sa v slovenčine zvyčajne zachováva; napr.: *Herder — Herdera, Bürger — Bürgera, Zechenter — Zechentera, Fischer — Fischera, Stieber — Stiebera, Cromwell — Cromwella, Nobel — Nobela, Pardel — Pardela, Eifel — Eifela, Sorel — Sorela.* Samohláska *e* sa môže vynechať len v dávnejšie zdomácnených alebo takto zaužívaných nemeckých priezviskách, a preto sú tu dublety: *Schneider — Schneidra / Schneidera, Wolker — Wolkra / Wolkera, Rieger — Riegra / Riegera, Nágel — Nágla / Nágela, Kúgel — Kúgla / Kúgela, Mendel — Mendla / Mendela, Czambel — Czambla / Czambela, Haeckel — Haeckla / Haeckela, Hegel — Hegla / Hegela.* Ale v rodných menách na *-er* sa samohláska *e* vynecháva: *Peter — Petra, Alexander — Alexandra, Demeter — Demetra.*" Hovorme a píšme preto: *Prísť domov na Petra a Pavla, na Demetra.* *J. Jacko*

Nie svačinárňa, ale desiatáreň. — Z istého bratislavského závodu sa nás spytovali, či je správny názov *svačinárňa* na pomenovanie miestnosti v závode, kde zamestnanci cez prestávky desiatujú alebo olovrantujú.

O tom, že slová *svačiť* a *svačina* sú v spisovnej slovenčine nesprávne a že namiesto nich treba používať slová *desiata, desiatovať* alebo *olovrant, olovran-*

tovať, v našom časopise sa už písalo. Takisto sa písalo aj o pomenovaní *desiatár, desiatárka* na označenie osoby, ktorá roznáša na pracovisku (zvyčajne vo väčších závodoch) desiatu alebo olovrant (pozri E. Smieškova, KS 2, 1968, 31—32). Podľa toho pri ustaľovaní názvu miestnosti v závode, kde zamestnanci desiatujú alebo olovrantujú, treba vychádzať zo základu *desiata, desiatovať*, a nie z nesprávneho základu *svačina*. Správny názov bude odvodený od slovesa *desiatovať* pomocou prípony *-áreň*, teda *desiatáreň*. Takto sú utvorené aj iné názvy miesta, kde sa vykonáva dej vyjadrený slovotvorným základom, napr.: *ohrieváreň, odpočiváreň, učtáreň, umyváreň*. Názov *desiatáreň* dobre zapadá do celého radu slov *desiata, desiatovať, desiatár, desiatárka, desiatáreň*.

Napokon treba ešte upozorniť na pravopisnú stránku slova *desiatáreň*. Prípona *-áreň* zostáva aj po predchádzajúcej dlhej slabike dlhá. Druhý pád množného čísla od slova *desiatáreň* je *desiatární*, teda s troma dlhými slabikami za sebou.

M. Považay

Boleráz — v Boleráze alebo v Bolerázi? — M. D. zo Sabinova sa spytuje, či pri miestnom mene *Boleráz* je v 6. páde jedn. čísla dvojtvar. Upozorňuje nás, že v Práci z 21. 10. 1970 mal nadpis stručnej správy znenie *Letisko pri Boleráze*, ale v správe bola táto veta: *V minulom mesiaci začali budovať pri Bolerázi letisko.*

Keď sa pozrieme do Slovníka slovenského jazyka VI, str. 158, zistíme, že miestne meno *Boleráz* má v 6. páde jedn. čísla príponu *-e: v Boleráze*. Miestne meno *Boleráz* sa skloňuje podľa vzoru dub. V Morfológii slovenského jazyka (Bratislava 1966, 88) sa možno podrobnejšie dočítať, že podľa vzoru dub sa skloňujú neživotné podstatné mená mužského rodu zakončené v 1. páde jedn. čísla na tvrdé a obojaké spoluhlásky *(t, d, n, l, k, g, ch, h, p, b, m, v, f, s, z, r)*; napr.: *prst, plot, hrad, pud, Hamburg, orech, Leopoldov, ovos, nos, výbor, ostrov, kov* atď. Aj miestne meno *Boleráz* je v nominatíve singuláru zakončené na jednu z uvedených spoluhlások *(-z)* a skloňuje sa podľa vzoru dub: teda *v dube* i *v Boleráze*. (Pravda, nárečový úzus je v *Bolerázi*, t. j. s pádovou príponou *-i* v 6. páde jedn. čísla.)

J. Jacko

NAPÍSALI STE NÁM

Zo zabudnutých názvov reálií a činností

Následkom kolektivizácie poľnohospodárstva prestali sa stavať také poľnohospodárske budovy a priestory (napr. humná), ako sa stavali voľakedy. A nielenže sa prestali stavať, ale tie, čo sú postavené, postupne sa likvidujú, a tak sa pomaly strácajú aj ich názvy. Podobne v dôsledku mechanizácie ruč-

ných prác strácajú sa názvy súvisiace s ručnou prácou. Rozhodol som sa tieto názvy pozbierať a pripomenúť ich, aby celkom nezapadli do zabudnutia.

Humná, ktoré sa pred 80-100 rokmi stavali zrubené, z neokresaného dreva a so slamenou krytinou, neskôr sa stavali na murovaných alebo betónových základoch. Humno sa skladalo z dvoch hlavných častí — z *holohumnice* a zo *záčinu.* Na holohumnici sa mlátievalo a vykladalo obilie z voza do záčinu a tam sa ukladalo do *vrstiev.* Holohumnicu od záčinu oddeľovala asi meter vysoká stena nazývaná *prielaz;* mala na boku stúpadlo pre jednu nohu, druhou nohou sa táto stena preliezla. Neskôr sa prielaz robil z kolmo stojacich dosák a mal aj dvierka. Za záčinom nasledoval *plevienec, maštale, chlievy, cieňa,* kde boli uložené vozy a náradie. Pred maštaľou bolo *hnojisko,* prikryté niekedy strieškou. Maštale mali *povaly.* Uskladňovali sa na nich krmoviny. Volali sa *šopa.* Nad holohumnicou bývala povala o niečo vyššia, aby pri ručnom mlátení neprekážala pri dvíhaní cepov. Táto povala sa volala *lodor.* Dlážka na holohumnici bývala v prvších časoch udupaná z hliny, len neskôr dláždená doskami. Nad hnojiskom visela asi päťmetrová tyč, na ktorej spávali sliepky — výpary z hnojiska ich zahrievali.

Obilie sa privážalo a uskladňovalo v snopoch. *Snop* sa skladal z troch častí: z *klásovia, rítovia* a z *povriesla.* Humno malo dvoje dvojkrídlových vrát — predné a zadné. Na mieste, kde sa vráta spájali, bola kolmo zapravená tyč, ku ktorej sa vráta priháčkovali. Volala sa *prejma.*

Do prvej vojny sa mlátievalo cepami, iba na veľkostatkoch sa mlátilo parnou mláťačkou. Kde boli početní dospelí členovia domácnosti, mlátievali si sami, ale kde takých nebolo, dali si omlátiť chlapom, ktorí mlátili za naturálie podľa dohodnutej miery (zvyčajne každá 7. alebo 8. miera patrila mlatcom). Mlátievalo sa v skupinách (dvaja, traja, štyria, piati mlatci) presne podľa taktu. Snopy sa uložili po 10, 12, 14 do dvoch radov klásovím proti sebe po jednom boku humna, aby sa malo kde obracať. Mlátilo sa na štyri vrhy, najprv celé snopy na jednu, potom na druhú stranu a takisto aj keď sa snopy rozviazali a rozhrabali, aby tvorili súvislú vrstvu rovnakej hrúbky. Potom sa slama pozberala do *viazaníc.* Zo štyroch snopov bola jedna viazanica. Z ražnej slamy, keďže bola dlhá, robili sa tzv. *šupy,* ktoré sa viazali na obidvoch koncoch. Táto slama sa používala na spracovanie *snopčekov.* Boli to odborne spracované slamenné dielce zviazané povrieslom, ktorým sa uviazali na strešnú latu. Ďalej sa z takejto slamy robili nádoby (tzv. *slamenice)* a úle pre včely.

Cepy mali dve časti: *ručeň* a *cepík.* Ručeň bol tenší, dlhý asi 150 cm; cepík bol o polovicu kratší a hrubší aj ťažší, aby dobre udieral. Na obidvoch častiach boli *náhlavky* z remeňa zakončené ušami, cez ktoré boli zviazané koženou *húžvou.* Na ručni a na cepíku boli pripevnené tak, aby sa mohli krútiť. Cepík mal svoju tradičnú dĺžkovú mieru z čias, keď sa ešte nemeralo na metre, ale na siahy a rífy. Cepík sa meral hrsťami: osem mužských hrstí jedna k druhej smerom zhora nadol, pričom sa odriekalo: *Išiel chlap do hory. Po čo? Cepík odrezať. Koľký? Toľký.*

A. Rak

Poznámka redakcie: Pisateľ článku je z Liptova. Daktoré názvy (napr. *plevienec, prejma* a i.) môžu mať v iných oblastiach Slovenska inú podobu.

Je spojenie *Recept proti antifutbalu* správne? M. Považay 61
Železorudný i železnorudný I. Masár 62
Demeter — na Demetra. J. Jacko 62
Nie svačinárňa, ale desiatáreň. M. Považay 62
Boleráz — v Boleráze alebo v Bolerázi? J. Jacko . . . 63

Napísali ste nám

Zo zabúdaných názvov reálií a činností. A. Rak 63

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Ročník 5, 1971, číslo 2.
Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Oľga Urbaníková. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Západoslovenské tlačiarne, n. p., prevádzka 46, Partizánske. Povolené výmerom SÚKK, č. 1015/IV-68.
© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1971.

Cena Kčs 3,—.